

**Országos Tudományos Diákköri
Konferencia 2013**

Földvárak természetvédelmi szempontú vizsgálata

Készítette: Miókovics Eszter

Témavezető: Dr. Bódis Judit egyetemi adjunktus

Pannon Egyetem Georgikon Kar, Növénytudományi és Biotechnológiai Tanszék

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés	2
2. Irodalmi áttekintés	3
2.1. Földvárak Magyarországon.....	3
2.2. „Ex lege” védettség és a földvár kataszter	5
2.3. A vizsgált terület, Somogy földvárainak kutatottsága.....	7
3. Anyag és módszer.....	9
4. A vizsgált földvárak általános ismertetése	13
5. Eredmények	18
5.1. Földvárak állapota a terepbejárások alapján	18
5.2. A katonai Felmérések (I. – III.) elemzésének eredményei	29
5.3. További felvett jellemzők és értékelésük.....	32
6. Összefoglalás.....	43
7. Köszönetnyilvánítás	45
8. Irodalomjegyzék.....	46

1. Bevezetés

A magyarországi természetvédelmi jogi szabályozása alapján (1996. LIII. tv) a földvárak kiemelt prioritással kezelendők és úgynevezett „ex lege” védettséget élveznek, mely alapján a törvény erejénél fogva védett területként kezelendők. Az „ex lege” védelem alá tartozó területeink kataszterezése - országos összeírása és közzététele - folyamatosan zajlik a törvény kihirdetése óta. A lápok esetében például 2012 januárjában a kihirdetéssel lezárult a legfrissebb nyilvántartási adatbázis. A földvárak esetében 2002-ben hozták nyilvánosságra a Vidékfejlesztési Minisztérium Környezet- és Természetvédelmi Helyettes Államtitkárságának országos földvár nyilvántartását, mely 373 objektumról tartalmaz adatokat. Azonban a főként természetvédelmi szempontú, de régészeti információkat is tartalmazó adatbázis gondozása, aktualizálása és pontosítása a területileg illetékes nemzeti park hatásköre alá tartozik. A teljes, országos, minden adatot tartalmazó földvár kataszter azóta sem készült el.

A Balaton déli partján és Észak-Somogy területén sem készült még el a földvár kataszter, nem történt meg a teljes adatfelvételezés, a természetvédelmi szempontú értékelő részek (botanikai, faunisztikai, földhasználati vizsgálatok) hiányosak, döntően teljesen kitöltetlenek.

Munkám során erre a hiánypótló vizsgálatra vállalkoztam. Főként botanikai felvételezések és a földvár állapotára és a földhasználatra vonatkozó részek alapján értékelem a Balaton déli partját kísérő régi várrendszer természetvédelmi szempontú állapotát. Kutatásom kiegészítem a régészeti adatok elemzésével és a történeti térképek vizsgálatával.

2. Irodalmi áttekintés

E fejezetben a hazai földvárak kutatásának és védelemének történetével és Észak-somogyi vonatkozásaival foglalkozom.

2.1. Földvárak Magyarországon

Az I. Katonai Felmérés térképészeti munkálataival, a XVIII. század végén kezdődött meg a magyarországi földvárkutatás, majd az 1800-as évek végén elkezdődtek az első régészeti feltárások. Igazán mély megismerése egy-egy hajdani várnak, például a pontos korlehatárolás csak a feltárás során lehetséges, ahol rögtön összeütközésbe kerül a régész és a természetvédő szemlélet. A régész számára a leletanyag megismerése a cél, az egykori vár feltárásával érve ezt el, de ez a természetvédelem számára más jelentőséggel bír, hiszen némely esetben az igen értékes vegetáció - mely a földvár felszínét és környezetét borítja - bolygatásával, eseteként tönkretételével jár. Örök konfliktus áll fenn az ásatást végző és a természetvédő között, de védelmük szükségességében mindkét fél egyetért (lásd: „Ex lege” védettség és a földvár kataszter c. alfejezetben).

A szakirodalmak alapján, feltehetőleg fa és kő megerősítéssel épült sok földvárunk, majd megjelentek a kőből épített várak és a török korban elterjedt volt a palánkerődítés is (Visy 2003). Az archeológus társadalomban több neves kutatója is akad a földváraknak. A dolgozat témájából adódóan nem ismertetem az összes kutató munkásságát, de a magyarországi földvárkutatás történetét az általam vizsgált területre vonatkoztatva az alábbiakban foglalom össze:

Hazánkban a 17-18. században is vizsgált már földvárakat és sáncműveket egy Marsigli nevezetű hadimérnök (Nováki 1963). Az I., II. és III. Katonai Felmérés idején Magyarország az Osztrák Birodalom, majd az Osztrák—Magyar Monarchia része volt, közös hadüggel, így a katonák által végrehajtott topográfiai térképezés is közösen zajlott, bécsi irányítással. A georeferált digitálisan elérhető és térinformatikailag feldolgozható térképállományok az Arcanum Kiadó gondozásában jelentek meg (Arcanum Kiadó 2004, 2005, 2007, 2008), a térképek akkori felvételezéseinek körülményeinek áttekintésével. A térképlapokon külön jelkulcs létezik a földvárak számára.

Erdélyben végezte gyűjtéseit az első földvárkutató Téglási Ercsei József (Nováki 1963). Az első földvárásatások az 1870-es években folytak, ekkor ásták meg először például Szabolcs várát (Wolf 1999). Fontos tisztázni, hogy a "földvár" kifejezést, egy 14. század eleji adattal igazoltan, csak a már elpusztult, használaton kívüli várakra alkalmazták, nem tettek különbséget a földből és más építőanyagból (kőből) épült várak között. A 11-12. században a latin civitas, a 13. századtól pedig a

castrum szóval nevezték meg a földvárakat is, és számos elnevezés volt forgalomban főleg a nép által: ördögárok, csörszárok, római sáncok, gyűrük, Erdélyben homárka, latorkert (Visy 2003)). Magyarul pedig várnak említették őket. Munkám során a földvár megnevezést használom, egyrészt az egyértelműség kedvéért, másrészt mivel én a valaha épült, de már „lepusztult” földből és fából létesült domborzati elemekkel foglalkozom.

Az irodalmi feldolgozottságot tekintve a sánckutatás terén például 1864-ből Perty Frigyes kéziratát említeném, mely egy helységnévtáron belül említ több földvárat is (Nováki 1963). Már 1895-ben (Szilágyi) megfogalmazódott egy régészkutató tollából, hogy a földváraink közül számos „a magyar honfoglalásnál régibb időkben is szolgált már katonai és közigazgatási célra”. Hóman Bálint a XX. század első felében tovább gondolta földváraink eredetét, szerinte „ahol akadt alkalmas fekvésű régi föld- vagy mocsárvár, ezeket használták fel” az államszervezéssel egy időben a 10-11. század fordulóján meginduló földvárépítkezések során (Németh 1977). Pauler Gyula archeológus kutatásai szerint (1900), földváraink jónéhány esetben egy honfoglalás kora előtti szláv várrendszerre létesültek. Pauler gondolatait (tézise megosztja a szakmát) arra alapozta, hogy nem egy várunk neve a szláv nyelvből eredeztethető és a magyarságot eredendően nomád népként kezelte (Németh 1977). Az ispánsági várak (Szabolcs, Abaújvár, Somogyvár, Visegrád) régészeti kutatása az 1960-as évek végén kezdődött meg, a feltárások igyekeztek tisztázni az építési technikákat, az építés idejét és szerepét (Wolf 1999). Földváraink túlnyomó része az őskortól a középkorig terjedő időszakban létesült és építőik általában követték a természetes domborzati viszonyokat, ennek a technikának köszönhetően alig találunk egyforma méretűt és alakút, megkülönböztetünk viszont bronzkori és kora vaskori földvárat (Nováki 1958). A középkorig tartó időszakban, annyit feltételeznek a kutatók (Nováki 1958, 1963), hogy a kelták települtek rá a már meglévő várművekre, a középkorban pedig számos vár létesült mocsarakban.

Ma már köztudott, hogy az általánosan használt "földvár" elnevezés téves, valójában a várak nem elsősorban földből, hanem sokkal inkább fából épültek. Ennek dacára sokszor illetik a régi kő és fa falszerkezettel bíró, mára teljesen a földműig lepusztult várakat is a földvár névvel (Nováki 1958). Nagyon jellemző a földváraink elhelyezkedésére, hogy nehezen megközelíthető helyeken, mocsaras, berki területeken vagy magas hegyek előterében álló alacsonyabb dombokon épültek, amelyek folyók mellett, nagyobb utak mentén vagy kereszteződésében feküdtek (Wolf 1999).

A terepi kutatásban az I. világháborút követően hatalmas visszaesés tapasztalható. Miközben a földvárkutatás elengedhetetlen és alapvető része az alapos terepbejárás, mára a régész szakma alig néhány kutatója vizsgálódik e területen.

2.2. „Ex lege” védettség és a földvár kataszter

A természet védelméről szóló 1996. évi LIII. törvény (Tvt.) 23. § (2) bekezdése alapján:

„E törvény erejénél fogva védelem alatt áll valamennyi forrás, láp, barlang, víznyelő, szikes tó, kunhalom és földvár. Az e bekezdés alapján védett természeti területek országos jelentőségűnek minősülnek.”

Az „ex lege” védettségen belül a földvárak természeti emlékek minősülnek és országos jelentőségű védett természeti területek közé tartoznak. A természeti emlék olyan területet jelent, mely a különlegesen jelentős egyedi természeti érték, képződmény és annak védelmét szolgálja.

A védelmi státusz hatályba lépése 1997. január elsejével történt meg, de a fent idézett definíció, a földvár, mint fogalom, csupán a Természetvédelmi törvény 2003-ban történt módosításakor került hivatalosan meghatározásra: A törvény alapján a terepen megtalálható és felismerhető árok, sánc, vagy ezek együttes előfordulása (pozitív, illetve negatív antropogén felszínforma, zárt alakzatú (körsánc), vagy vonalszerű földművek) egyaránt földvárnak minősülnek.

A törvény (Tvt. 23§) szerint tehát ezen belül a földvár olyan védelmi céllal létesített vonalas vagy zárt alakzatú földmű, amely azonosíthatóan fennmaradt domborzati elemként történeti, kulturális örökségi, felszínalaktani, illetve tájképi értéket képvisel.

1999-ben zárult az első földvár összeírás, mely akkor mindösszesen 200 rekordot tartalmazott. Jelenleg az ország területén 372 db „ex lege” védett földvár van nyilvántartva, melyek közül 64 földvár egyedi jogszabállyal védett természeti terület részeként is védett terület.

Nováki Gyula már 1958-ben felhívta a figyelmet arra, hogy a műemlékvédelem fontos feladata védeni, felmérni és megőrizni földvárainkat. Napjainkban a régészeti lelőhelyek nyilvántartásával, megőrzésével, feltárásával a kulturális örökségvédelem a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal és a Kulturális Örökségvédelmi Szakszolgálat foglalkozik. A kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. tv. 12. §-a rendelkezik arról, hogy Magyarország és annak régiói kiemelkedő történeti és kulturális jelentőségű régészeti lelőhelyeit jogszabályban kell védetté nyilvánítani. A törvény értelmében a földvárak újabb oldalról élveznek fokozott figyelmet, hiszen a védetté nyilvánítás elsődleges célja a lelőhelyek történeti-kulturális értékeit kiemelt és fokozott védelemmel ellátni.

A földvárakat esetében számos veszélyeztető tényezőről beszélhetünk, melyek kivétel nélkül emberi tevékenységből adódnak. Az intenzív mezőgazdasági művelés során rengeteg földvárunk

semmisült meg, hollétükre csak következtethetünk és a még meglévőket veszélyezteti a fokozott erózió, növényzetét a helytelen kezelés vagy a kezelés elmaradása. Ha a földvár domborzati értelemben vett sáncai, pl. beszántás miatt megsemmisülnek, már nem minősül „ex lege” védett területnek. Erre az Alföldön több példa is van, kiemelkedő a Tatársánci ősgyep (*Salvio-Festucetum rupicola*), mely egy több ezer éves földvár kis foltján maradt fenn (Kiss 1975). A földváraink állapotát, meglétét befolyásoló tényezők még például az anyagnyerő helyként való használat, a túllegeltetés, a belterületbe vonás és beépítés, valamint az illegális feltárások.

Somogy megye a magyarországi megyék közül az 5. a védett régészeti lelőhelyek számában, melyeknek kora főként őskori és középkori (Visy 2003). Földváraink a természet- és örökségvédelmi jelentőségen túl tájképi értékekkel is rendelkeznek, mint karakteres domborzati elemek.

Természetvédelmi szempontból nézve a földvárak sáncai sokszor megóvták egy adott tájra jellemző természetes élőhelyeket és fajokat a pusztulástól, mivel nem volt képes a tájat igába hajtó ember megművelni, beszántani azt, ezáltal természetes menedékhelyként szolgáltak az ott élő élőlények és komplexek számára (Zólyomi 1969). A magyarországi értékes sztyeppflóra őrzői jelenleg is részben az alföldi földvárak (Csathó 2012).

2.3. A vizsgált terület, Somogy földvárainak kutatottsága

Kutatásom során több vázlatrajz hivatkozásánál találkoztam egy úgynevezett Guilo Turco-ra való utalással, aki feltehetőleg az 1500-as évek közepe táján utazott Somogyba és több, akkor még teljesen ép várat (ma földvárként jegyzett maradványokat) lerajzolt az utókornak. Ezt jegyzem első korszakként a terület földvárkutatásában. Ezután hosszú szünet következett. A terület kutatása újból az 1800-as években indult meg.

Nováki 1963-as összefoglaló műve alapján a legelső publikáció, mely már foglalkozik földvárakkal is, Fényes Elek tollából származik. Ez egy 1851-es geográfiai szótár számos adattal a Dunántúlról is.

1870 környékén Hőke Lajos érint Dunántúli területeket, de rajta kívül az akkor igen népes kutatótáborból Wosimky Mór, Darnay Kálmán, Rómer Flóris is érint somogyi területeket átutazóban kutatóútjai során. 1880-ban egy katolikus pap, Melhard Gyula a Marcali melletti, dolgozatomban Halom néven jegyzett földvárat meg is ásatja és következtetésként áldozóhelynek tartja (Nováki 1963).

1896-ban a Millenium évében számos összefoglaló mű íródik, melyekben Reimy Ede Somogyból 243 földvárat és sáncot jegyez, Darnay Kálmán a Magyarország Városai és Vármegyéi korabeli könyvsorozat lapjain pedig 264-et (Nováki 1963). Kuzsinszky Bálint (1920) a Balaton környékének régészeti emlékei közül 10 földvárat is megemlíti.

Az első légitérészeti vizsgálatok az I. világháború idejében a felderítők megfigyeléseiből származnak, a magasból jól kivehetők az egykori emberi építmények, földmunkák nyomai, mivel a föld „emlékszik” a bolygatásra, eltér a környezetétől a szín, a tömörség, az összetétel, a nedvességtartó képesség, mely még a beszántott területeken is láthatóvá tesz például házhelyeket és sáncokat (Visy 2003).

A 2003-ban lezárult kataszterezés során a Kaposvári Múzeum dolgozói foglalkoztak a speciális régészeti részekkel az adatlapokon és a terepi koordináták azonosításában a Duna-Dráva Nemzeti Park Igazgatóság munkatársai jártak el.

Nováki Gyula foglalkozott néhány földvárral (1996), részt vett felmérésekben a területen, ami a kataszterezésben később megjelent egy-egy adatlapon. Az ő megfigyelése az is, hogy Somogy megyében a földvárak megnevezése igen szerteágazó volt, több várat is kupavárnak neveztek az itt

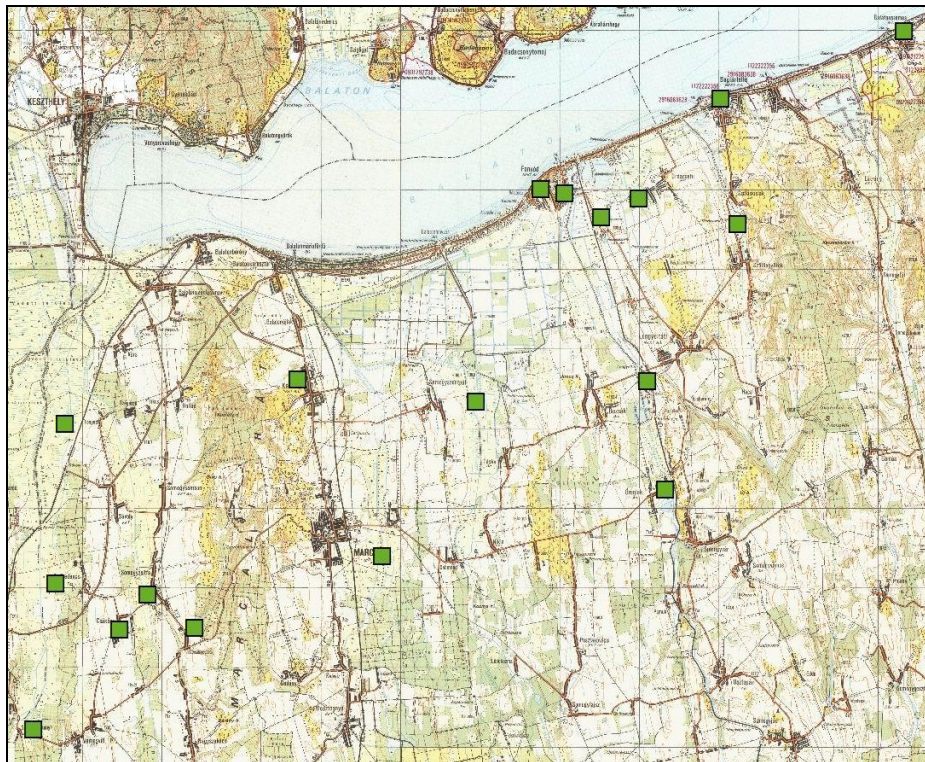
élők. Magyar Kálmánnal közösen készült el végül egy átfogó mű a somogyi várakról (Magyar – Nováki 2005).

Az országos összeírásból a somogyi földvárak adatait több régész kutatatása, sokszor régebbi munkája tette ki, melyet a természetvédelmi örök terepi lejárása egészített ki. A régészek közül Sándorfői György, Nováki Gyula, Dénes József, Lukács Zsuzsa és B. Benkhard Lilla vett részt a munkákban vagy az ő korábbi kutatásaiknak az adatait használták fel a kataszterezésnél. Végül csupán a régészeti alapadatok, a földvárak koordinátái kerültek leadásra a minisztérium felé. Alig néhány esetben kerültek kitöltésre a természetvédelmi szempontokat taglaló fejezetek.

Czajlik Zoltán és Bödőcs András légitérészeti kutatásaikban (2008), mely a földvárak állapotának felmérésére irányult, beszámolnak arról, hogy a légifotó lelőhely azonosítási munkájuk során kevés sikerrel zárult Somogy térképezése. Tudtommal ez a legfrissebb a vizsgált terület földvárait érintő kutatásokból.

3. Anyag és módszer

A vizsgált terület a Balaton déli partja, északnyugat Somogy területe. Összesen 18 földvár terepbejárása és hiányzó kataszteri adatainak felvételezése, valamint a meglévők természetvédelmi szempontú értékelése történt meg (1. ábra).

1. ábra: A vizsgált földvárak elhelyezkedésének átnézeti 1:100 000 topográfiai térképe

A vizsgálatom fázisai a következők voltak:

1. Előkészítés: katonai térképek, vázlatrajzok, légifelvételek, kéziratok, irodalmi források beszerzése, feldolgozása és technikai háttér megteremtése (terepjáró, GPS).
2. Terepi munka: földvárak bejárása, élőhelyek és védett fajok feljegyzése, kataszteri lapok helyszíni kitöltése.
3. Adat-, és térinformatikai feldolgozás

A terepbejárások során a földvárakat borító vegetációt a NBmR (Nemzeti Biodiverzitás-monitorozó Rendszer XI. Kun-Molnár 1999) alapján, az Á-NÉR (Általános Nemzeti Élőhely-osztályozási Rendszer, Bölöni et al. 2011) kategóriarendszer szerint sorolom be különböző típusokba és becsülöm az értékeléshez szükséges természetességi állapotukat (1. táblázat). A fajok megnevezésénél a Király Gergely szerkesztésében megjelent Új magyar fűvészkönyv (2009) nomenklaturáját veszem figyelembe.

1. táblázat
Természetesség kategóriák (Bölöni et al. 2011)

Természetesség	Szempontok
5	Fajkészletében gazdag, gyom és özönnövények által alig érintett, természetes állapotokat tükröző élőhely, különlegesen értékes társulásokkal/fajokkal.
4	Védett fajokban és karakterfajokban gazdag, jó állapotú élőhely, kis mértékű gyomosodás, özöngyom fertőzöttség.
3	Gyomosodó élőhely, karakter fajok, esetenként védett fajok megléte, tájidegen fajok jelenléte.
2	Inváziós fertőzöttség, gyomosodás nagymértékű, de még megtalálhatóak az élőhelyre jellemző fajok.
1	Növényzet nélküli területek (szántó, út), degradált élőhelyek (roncsterületek), tájidegen / özöngyomos állományok.

A felvételezési és értékelési szempontokat a földvár kataszter adatlapjain megtalálható általános és speciális állapotfelvétel alapján állítottam össze, átalakítva a rekordokat a későbbi statisztikai elemzéshez megfelelőnek (2-12. táblázat).

A földvár kataszter alapján készült, általam módosított és használt felvételezési adattáblák:

2. táblázat
A földvár állapota

Földvár állapota					
Földvár	ép	csonka	átépített	megbontott	lepusztult

3. táblázat
A földvárban („hatásterületén”) található objektumok

A földvár hatásterületén található objektumok					
Földvár	ház	gazdasági épület	kultikus épület	torony, oszlop	gödör, árok

4. táblázat
A földvár felszínének állapota növénytakaró szempontjából

A földvart borító növénytakaró							
T- túlnyomórészt, J- jelentős mértékben, K- kis hányadában borítja természetes/természetközeli növénytakaró							
Földvár	Ósgyep, bolygatalan gyep	Bolygatott gyep	Fa, cserje	Erdő	Szántó	Kert	Kultúr jellegű

5.

táblázat

A földvár felszínét érintő földhasználati típusok

A földvár felszínét érintő földhasználati típusok										
M- meghatározó, B- befolyásoló, E- elhanyagolható										
Földvár	Nem gazdálkodnak rajta	Kaszáló	Legelő	Kert	Szántó	Erdő	Idegenforgalom	Közlekedés, kereskedelem, oktatás	Ipar	

7. táblázat

A földhasználat a közvetlen környezetben

A földhasználat a közvetlen környezetben													
M- meghatározó, B- befolyásoló, E- elhanyagolható a hatás													
Földvár	Parlag	Kaszált rét	Legelő	Kert	Szántó	Erdő	Állattenyésztés	Idegenforgalom	Közlekedés, kereskedelem	Ipar	Temető	Iskola	Egyéb

8. táblázat

A földvár tágabb környezetének jellemzése

A földvár tágabb környezetének jellemzése										
környezetében T- túlnyomórészt, J- jelentős mértékben, K- kis hányadában										
Földvár	Erdő	TT	Vízterek	Belterül	Tanya, telek	Szántó	Rét, legelő	Ipar	Műtárgy	Szennyező forrás

9.

táblázat

Emberi tevékenység veszélyezteti-e a földvárat és környezetét

Emberi tevékenység veszélyezteti-e a földvárat és környezetét	
N- nem, K- kissé, E- erősen	
Földvár	

10. táblázat

A földvárban kincskeresésnek/fosztogatásnak van-e nyoma

A földvárban kincskeresésnek/fosztogatásnak van-e nyoma	
N- nem, I-igen	
Földvár	

11. táblázat

Található-e a földvár területén értékes társulás és/vagy védett növényfaj

Található-e a földvár területén értékes társulás és/vagy védett növényfaj	
N- nem, I-igen	
Földvár	

12. táblázat

A földvár tájképi értéke

A földvár tájképi értéke	
N- nincs, A- alacsony, M- magas	
Földvár	

Ezen felül minden objektumnál kitérek az értékes társulások és növényfajok, különleges faunisztikai adatok ismertetésére, amennyiben található rajta ilyen.

A munkámban közölt fényképek saját képeim, egy-egy jellegzetességet (tájképi érték, állapot, védett értékek) próbálok szemléltetni földváranként beillesztett ábráimmal.

A terepbejárás, feldolgozás és értékelés a dolgozat lezárását követően is folytatódik.

A történeti térképek közül az I. – III. Katonai Felmérés szelvényeit tartottam átvizsgálásra érdemesnek. Az 1800-as évek előtti állapottól egészen a déli part benépesüléséig, az 1900-as évekig nyomon követhetem az általam vizsgált földvárak mai koordinátaiból kiindulva az akkori

térképezők által felvett tájat és benne a földvárakat. Értékes és érdekes információkat nyertem azáltal, hogy vizsgáltam a felszínborításukat és hogy jelölik-e egyáltalán a térképek a sáncokat.

Eredményeimet adat formájában, táblázatokban közlöm, valamint fotódokumentációval és térkép kivágatokkal kiegészítve tárgyalom.

A statisztikai elemzéshez adatmátrixomat először, amely változók esetében ez jelentős adatvesztés nélkül lehetséges volt (Objektumok megléte/hiánya; használat; veszélyeztetés; kincskeresés nyomainak megléte/hiánya) binarizáltam, az egyéb változók esetében ordinális skálán értelmeztem. Az így kapott adatmátrixból a Gower-féle távolságfüggvényt alkalmazva nyertem egy távolságmátrixot, amelyet főkoordináta-elemzéssel (PCoA) vizsgáltam. Az elemzésekhez SYNTAX200 szoftvercsomagot használtam (Podani, 1997, 2001).

4. A vizsgált földvárak általános ismertetése

Balatonboglár – Várhegy

A boglári Várhegyen található a több mint 2 ha területű földvár. Balatonboglár, ahogy a déli part több települése is - például Fonyód is- lakott hely régóta. A boglári földvár a terület jelentős védelmi pontja volt már az őskorban is, e korban épült erődített telepnek tartják a források (Kuzsinszky 1920, Magyar – Nováki 2005).

Balatonszemes – Bolondvár

A hajdani földvár területe 0,21 ha, 1570 táján a törökök építették a mai Bagolyvár u. 12. szám alatti telek területén. Egészen az 1625. évi gyarmati békekötés idejéig hol török, hol magyar kézen volt, majd a vár a teljesen pusztulásáig magyar kézen volt (Magyar 1985).

Sáncai és árkai ma is felismerhetőek, bár maradványaira 1900-ban egy romantikus jellegű kastély épült, benne csigalépcsős toronnyal, felvonóhidakkal, szakállszárítóval, teraszokkal. Jelenleg magánkézben van.

Csákány

A 0,8 ha nagyságú törökkori végvár, helye az I. Katonai Felmérés alapján a mai templom helyén van. A ferences kolostort a Koroknai család alapította valamikor 1516 előtt, majd 1566-1600 között fontos szerepet játszott a környék török elleni védelmében, egyike volt végvárainknak (Dornyay 1937).

A helyi lakosok véleménye alapján a csákányi vár a ma is meglévő templom körül épült, állítólag a templomban az oltár mögött ajtó van, aminek a kijárata a temetőnél található valahol. A terület műemléki védeltséget élvez.

Fehérbézsény

A török időkben, 1570 körül épült vár stratégiaiul kulcsfontosságú szereppel bírt Fonyód feldúlásánál (Veress 1996). 1812-ben Tóth Péter Somogy megye leírása c. munkájában szintén említi: „... mély árokkal körülsáncolt várnak vagy nagyobb erődítménynek a helye is látható ezen a pusztán, de hogy mi volt, nem világos”. A várak köré akkoriban előörsként, versenyben a magyar és török hadak, több helyen is „vigyázó házakat”, ún. „górékat” létesítettek (Szántó 1972). Mai mérete 1,58 ha. Szabó Tibor (2011) digitális gyűjteményében a következő adatokat találtam kutatottságára

nézve: Az 1782-85 között zajló II. Katonai Felmérés során feljegyezték, hogy ”van itt még egy sánc kettős árokkal, amelyek védelmi célra könnyen átalakíthatók”.

A várhelyhez közeli tőzegbányában 1950-52 között számos lelet került napvilágra pl. ágyúgolyók, szekerce, lándzsa, nagy edény, orsógombok, szigony stb. Előbb 1966-ban Müller Róbert, majd 2002-2003-ban Gallina Zsolt folytatott megelőző ásatásokat a leendő M7-es autópálya bézsénypusztai szakaszánál. 350 síros törökkori temetőt tártak fel. A Sándorfi-Nováki páros – Magyar Kálmán segítségével - 1984-ben mérte fel a vár maradványait (forrás: kataszteri adatlap).

Fonyód - Törökvár (Fácános)

Műemléki védettségű az 1,69 ha területű Fonyód település belterületén található a részben helyreállított egykori erődítmény. 1957 és 1959 között Fitz Jenő végzett feltárásokat, ahol beszámol a kincskeresők nyomairól is (Fitz 1962).

A palonyai Magyar Bálint a török időben az akkori község templomát erősítette meg palánkkal és árokkal. A négyszög alakú palánkvárat hosszas ellenállás után végül mégis elfoglalták a törökök és a hódoltság alatt a vár a helységgel együtt elpusztult (Magyar 1985). Az alsó vár kevés falmaradványa, a négyzet alakú árokkal és a középkori templom alapfalaival ma is láthatóak (Magyar – Nováki 2005).

Fonyód – Várhegy

A 0,46 ha nagyságú földvár maradvány Fonyód közvetlen központjában, a település legmagasabb pontján épült és már a honfoglalás időszakában létező vár volt. Eredetileg legalább hat-hét méter mély sáncárkot magas sánctöltés kísérte és Bacsák György szerint a középkoron keresztül egészen az újkorig állt rajta erődítmény (Magyar 1985). A kataszteri adatlap szerint 1934-ben Bacsák György végezte el a régészeti feltárásokat a területen.

Főnyed - Vári-sziget

A 0,6 ha kiterjedésű földvár a Kis-Balaton árterületén található egy természetes dombon, a Vári-szigeten. Csalog József 1950-es és Magyar Kálmán 1984-es ásatásai szerint a kora bronzkori edénytöredékeket is őrző vár eredetileg négyszög alakú volt. Az árokban megmaradt betöltésekben sok gerendamaradványt, hamus, paticsos omladékot figyeltek meg, 16. századi kerámiákkal, kályhaszemekkel, állatsontokkal és különböző fémtárgyakkal együtt (Magyar – Nováki 2005). A vár a 16. századi dél-dunántúli magyar végvárvonál előretolt figyelőhelyeként, mocsári várként szerepelhetett, legfőképpen a zalai, balatonhídvégi átkelőhely védelmére (Koppány 1999).

Kéthely – Fáncsika

A bejárt földvárak közül az egyik legépebben megmaradt a Fáncsika. Az 5-8 méter magas belső domb, 2-3 méter mély árkokkal rendelkezik, a földvár teljes területe 0,57 ha. A gordovai Fáncsi család castellumát 1555-ben említik először, e körül létesülhetett, majd a 16. század végén került török kézre, mely pusztulását is jelentette (Zákonyi 1984). Tagja volt a török hódoltság idejében kiépült somogyi várrendszernek (Dely 1976).

Lengyeltóti – Tatárvár

Ma Lengyeltóti város településrésze a földvár, Tatárvár néven. Jelentős területével a legnagyobb kiterjedésű 12,16 ha-os, közel 20 méterre emelkedik ki a környező területből és jelenleg is túlnyomórészt lakott.

A források és régészeti feldolgozások alapján, létesülésekor jellemzően járhatatlan vidék volt a Balaton és partjait kísérő berkek, ide létesült az őskorban a terület legjelentősebb erődített telepe (Kuzsinszky 1920). Bronzkori bronzöntő műhely maradványai, bronz- és koravaskori kincsleletek találhatóak rajta. 1990-ben Sándorfi György és Nováki Gyula járt területén, a kataszteri lap régészeti része alapján számos leletanyaggal találkoztak, mint kályhadarabok, patics, csontok, hálónéhezékek.

Marcali – Halom

A Háromakolként is ismert 0,1 hektárnyi földvárat 1987-es földvár felmérő körútján érintette Sándorfi György és Nováki Gyula, a kataszteri törzslap az általuk akkor lejegyzett régészeti megállapításokra épül. Egykor nemesi vár állt itt, feltehetőleg az Árpád-korban épülhetett (Csánki 1914).

Ordacsehi – Kisvár

Ordacsehi község határában, a Kisvári dűlőben található az eredetileg palánkkal övezett vár maradványa, területe 0,56 ha. A végvárat 1548-ban említik először, egykoron egy négy saroktornyos téglapítmény, castellum állt itt (Magyar 1985). A várból az 1984-ben Sándorfi György által folytatott beásások révén nagy számban kerültek elő jellegzetes XVI. századi fazék, bögre, kályhaszem töredékek.

Öreglak – Lakvár

A 0,54 ha területű földvár 7-9 méterre emelkedik a környező terepszint fölé, árkainak mélysége 2-5 méter közötti. A források alapján feltehetőleg a laki Túz család építette a castellumot az 1400-as évek folyamán, innen van az első okleveles említése is (Kiss 1984, Koppány 1999)

Somogysimonyi – Várhely

A 0,15 ha területű földvár Horváth László környékbeli lakos közlése alapján a hajdani kanizsai erőrendszer része volt „Górévár” néven, valaha egy késő középkori castellum volt. A II. világháború idején a szovjet csapatok vették be magukat sáncai közé és szintén a szóbeli forrásom szerint jelentős károkat okoztak benne.

Somogyszentpál – Törökhagyás

A földhányás és sáncai összesen negyed hektárnyi területen terülnek el. A Törökdombnak is nevezett földvár a Nagyberek területén, nem messze a hajdani Nagybereki Állami Gazdaság telepétől található, nehezen megközelíthető helyen. A Sándorfi-Nováki páros 1987-ben téglá, falazó- és építőanyagot, valamint ehhez tartozó eszközök talált. Források szerint későközépkori castellum helye (Magyar – Nováki 2005).

Somogyzsitfa- Szőcsény

A vár első említését 1548-ból ismerjük, később a törökök a 16. század végén elfoglalták (Dornay 1937). Guilo Turco utazó 1569 táján készítette el Szőcsény várának vázlatát, melynek közepén már akkor is templom állt. Az 1,67 ha nagyságú terület jelenleg műemléki védettséget élvez és páratlan épségű, közepén az 1797-es Szent Vendel kápolnával. 1983-ban Lukács Zsuzsa és B. Benkhard Lilla végzett feltárást a földvárban.

Somogyzsitfa- Vári-domb

A 0,18 ha területű földvár Árpád-kori nemesi vár helye lehet (Dornyai 1937). Sok más földvárhoz hasonlóan, ennek területén sem történt még meg a régészeti feltárás. A kataszterezés során a speciális állapotfelmérésre vonatkozó részek egy 1985-ös felmérésen alapulnak (Sándorfi Gy., Nováki Gy., Dénes J.).

Szőkedencs- Várdomb

A Vári berek területén található a mindössze 0,3 ha kiterjedésű 4-5 méter magasságot is elérő földvár. Trunk Károly 1975-ös jelentése alapján egy késő középkori castellum helye volt.

Szőlősgyörök- Kopaszberek

A földvár 0,47 ha, viszonylag lepusztult 0,5 méter mélységű árkokkal közel 3 m magasan emelkedik. Területén gázpászta halad át. Források alapján valószínűsíthető a törökkori eredete (Magyar – Nováki 2005).

5. Eredmények

5.1. Földvárak állapota a terepbejárások alapján

Balatonboglár – Várhegy

Élőhely(ek) típusa(i): ültetett erdei és feketefenyvesek (S7), jellegtelen száraz-félszáraz gyepek (OC)

A növényzet természetessége: 2

2-3. ábra: A boglári várhegy

Balatonboglár élénk idegenforgalmat bonyolító település, ennek az egyik legkedveltebb kiránduló helye a földvár és környezete, mely közel 6 hektáron terül el üdülőkkel szegélyezve. A fekete fenyővel (*Pinus nigra*) betelepített területén (2-3. ábra) a gömbkilátóként ismert építményen felül - mely évek óta elzárt a látogatók elől-, található a vízműhöz tartozó épület is, a részben parkosított környezet pedig újabb fejlesztési rohamnak van kitéve.

Az EU-s pályázatot nyert helyi vállalkozó 600 méter hosszú bob-pályát és egy kalandparkot létesít, mely kötélpályákból, mászó-falakból, játszóterekből fog állni, a látogatókat színpad és kiszolgáló egységek is várják majd.

A terület botanikai vizsgálata nem történt még meg, a kalandparkhoz kapcsolódóan készült hatástanulmány Vidéki Róbert által 2011-ben, ami csak egy kis részét érinti a földvár környezetének. Későbbiekben a terep ismételt bejárását szeretném megvalósítani.

Balatonszemes – Bolondvár

Élőhely(ek) típusa(i): beépített lakókörnyezet (U1)

A növényzet természetessége: 1

4. ábra: A csonka sánc háttérben a kastéllyal

A jelenlegi állapotában a Bagolyvár utca 12. szám alatt alig látható egy részlete a hajdani sáncnak (4. ábra). Az 1900-ban ráépített kastély a hajdani belső vár területén található, tenispályával és fedett úszómedencével. A helyszín dokumentálását nagyban gátolta a villa kerítése. Megmaradt felszíne parkosított, alapvetően kultúr jellegű.

Közvetlenül északról magaspart határolja, melynek tövében a déli vasút vonala és egy kis sétány található, középtájt rókavár látható. A tágabb környezetében a véderdővel beültetett magaspartban található növényfajok a teljesség igénye nélkül: feketefenyő (*Pinus nigra*), nyugati ostorfa (*Celtis occidentalis*), virágos kőris (*Fraxinus ornus*), csertölgy (*Quercus cerris*), madárcseresznye (*Cerasus avium*), tiszafa (*Taxus baccata*), fagyal (*Ligustrum vulgare*), feketebodza (*Sambucus nigra*), kecskerágó (*Eunymus europeus*), mahónia (*Mahonia sp.*), borostyán (*Hedera helix*).

Csákány

Élőhely(ek) típusa(i): falu (U3)

A növényzet természetessége: 1

5. ábra: A templom „domb”

A földvár nyomaira semmi sem utal, egy dombocskán áll a falu temploma (5. ábra), melynek oldalában feltételezhetően beültetett szártalan kankalin (*Primula vulgaris*) és hóvirág (*Galanthus nivalis*) nyílik, körülötte házak, közvetlenül előtte út, a templomkert végében, rögtön a dombocska folytatásaként szántó.

Fehérbézsény

Élőhely(ek) típusa(i): ültetett akácos (S1)

A növényzet természetessége: 1

6-7. ábra: Az „erődített” sáncok

A belső vár területe bekerített (6-7. ábra) és a tulajdonos méheket tart rajta. Baranics Lászlóné ott jártamkor a következőkről számolt be: az M7-es autópálya építésekor még állt a sáncon a kökereszt mellett egy szobor, mely állítólag az állatok védőszentje volt, és hiányzott a feje. A szobor azóta eltűnt. A földvár sáncainak oldalában rengeteg szemét van felhalmozva, körülötte elhagyatott tanyák.

Fonyód - Törökvár (Fácános)

Élőhely(ek) típusa(i): park (P6)

A növényzet természetessége: 1

8-9. ábra: Palánkvár

Fonyód, mint egyik legnagyobb idegenforgalmi központja a déli partnak kihasználja az egykori erődítmény adta lehetőségeket. A palánkvárként (8-9. ábra) helyreállított területen kilátók és játszótér működik, egészében parkosított terület.

Fonyód – Várhegy

Élőhely(ek) típusa(i): cseres-kocsánytalan tölgyes (L2a)

A növényzet természetessége: 3

10-11. ábra: A kilátó a belső várban a tanösvénnyel

Tavaly fejeződött be a földvár területének idegenforgalmi fejlesztése, melynek keretében tanösvény létesült és számos építési munka zajlott, köztük új kilátó létesült (6. ábra). A hatásterületen viszonylag jó állapotú cseres-kocsánytalan tölgyes erdő található. A terület növényzetével tudtommal nem foglalkoztak még behatóbban, ezért újbóli lejárását indokoltnak tartom.

Főnyed - Vári-sziget

Élőhely(ek) típusa(i): jellegtelen gyepek (OB, OC)

A növényzet természetessége: 3

A terepbejárás a kora tavaszi magas vízállás miatt ismétlésre szorul, a csatorna járhatóságát biztosító egyetlen átgázoló a közelben víz alatt állt. Háttérben a földvár magaslata (12. ábra).

12. ábra: Víz alatt a bürü

Kéthely – Fáncsika

Élőhely(ek) típusa(i): jellegtelen félszáraz gyepek (OC)

A növényzet természetessége: 2

Tökéletesen kivehetőek a hajdani erődítmény sáncai, a benne található zsidó sírművek (13. ábra), a hajdani temető egyre jobban pusztul. Az 1900-as években rátelepült zsidó temető még meglévő sírkövei a holokauszt áldozatainak is emléket állítanak, bár

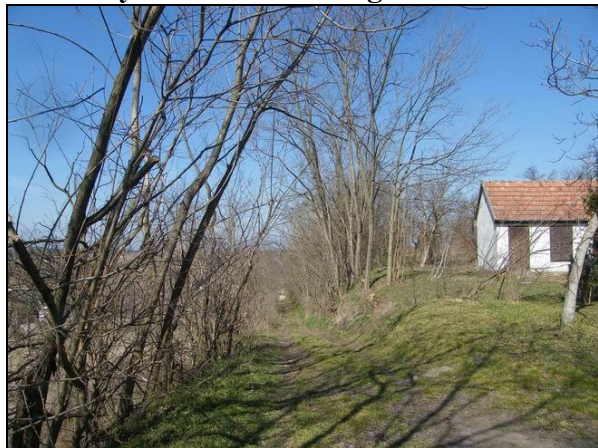
13. ábra: Fáncsika sáncai

felirataikat jórészt már nem tudtam elolvasni. Növényzete alapvetően kultúr jellegű, rendszeresen kaszált terület, melyet közvetlenül lakóházak és szőlőterületek határolnak. A földvár és sáncai nincsenek kitéve se emberi, se természeti veszélyeztető tényezőnek, természetvédelmi szempontból nem, kultúrtörténetileg jelentős értéket képviselnek.

Lengyeltóti – Tatárvár

Élőhely(ek) típusa(i): extenzív szőlők-gyümölcsösök (T7), szántók (T1,2,6), jellegtelen gyepek (OB, OC), őshonos és idegenhonos fafajú erdők és fiatalosok (RC, S1, RDb), tanyák (U10), fiatal parlag (T10), nem zsombékoló magassásrétek (B5), nádasok (B1a), szakadópartok növényzete (I2)

A növényzet természetessége: 2

14. ábra: Tatárvár pincéi

15. ábra: Út a sánc alatt

Méretéből adódóan külön fejezetet érdemel és lényeges felmérést lehet rajta végezni. Későbbiekben többszöri látogatások során szeretném a területet borító növényzettípusokat lehatárolni és térképen

ábrázolni. Tájképi értéke magas, a rajta található település és az ott folyó gazdálkodás (14-15. ábra) végett erősen veszélyeztetett földváraink egyike.

Ott jártamkor egy szántó szélében magam is találtam cseréptöredékeket, amelyek frissen kerültek elő a föld mélyéről. A földvár sáncait mára jórészt elszántották, környezetében mocsárrétek, nádasos területek, valamint lakott és művelt területek váltogatják egymást. Közvetlenül mellette a buzásági halastavak terülnek el.

Marcali – Halom

Élőhely(ek) típusa(i): jellegtelen gyepek (OB, OC), fiatal erdősítés (P3), mocsárrétek (D34), nem zombékoló magassárrétek (B5)

A növényzet természetessége: 3

16. ábra: Zsombékról-zsombékra

mocsárrétek. Magán a földvár területén már csak a nyoma fedezhető fel a tölgyerdőnek és egészen friss erdőtelepítés bolygatja a külső várrészt.

A belső vár dombja bolygatott gyepek, nagy foltokban jelenlévő fehér libatop kóróval (*Chenopodium album*), az erdőborításra utalóan néhány tő kontyvirággal (*Arum maculatum*). A tájban magas tájképi értékkel bír, és ép állapotú. A környező mocsárrétek és nádasosok állapotát is alapjaiban meg-

Az egyik legizgalmasabban megközelíthető (16. ábra) földvár, eléréséhez több vízzel teli csatornát és mocsárrétet kellett átszelni. Köszönhetően az idei súlyos aszálynak gumicsizmával elérhetővé és környezete járhatóvá vált (17. ábra). Közel a külső sánchoz téglából épült pásztorház áll, mely mellett kút áll, benne ott jártamkor is igen magasan állt a feltörekvő talajvíz.

A környezete alapvetően legeltetett gyepek és

17. ábra: Szárazság

határozza a legeltetés. A növényzet jellegéből adódóan számítok védett fajok előkerülésére (pl. agárkosbor (*Orchis morio*), emiatt a helyet a későbbiekben újra felkeresem.

Ordacsehi – Kisvár

Élőhely(ek) típusa(i): jellegtelen gyepek (OB, OC)

A növényzet természetessége: 3

17-18. ábra: Helyszínfotók Kisváron

A földvár területén régi feltárás-kincskeresés nyomai látszódnak több helyen is. Nem messze tőle csatorna árok húzódik és szántóföldek, legelők övezik (17-18. ábra). A bejárás idején (2011. március eleje) nem lehetett pontosan megállapítani, milyen mértékben leromlott a gyepek és számíthatunk-e későbbiekben védett növényfajokra benne, emiatt későbbiekben ismételt bejárás szükséges.

Öreglak – Lakvár

Élőhely(ek) típusa(i): roncsterületek (U4),

A növényzet természetessége: 1

Teljes egészében átépített földvár jelenleg a Léglipincészet egyik pincéjeként üzemel (19. ábra). A falu temploma mellett közvetlenül található, helyzetéből adódóan alacsony tájképi értékkel bír.

19. ábra: Pincészet a földműben

Területén gyomos

a növényzet, főként magas kőris (*Fraxinus excelsior*), akác (*Robinia pseudoacacia*), erdei fenyő (*Pinus sylvestris*), zöldjuhar (*Acer negundo*), hólyagfa (*Staphylea pinnata*) és bodza (*Sambucus nigra*) nő. Talaja szemetes. Bár a helyiek táblát emeltek emlékének, állapota elszomorító.

Somogysimonyi – Várhely

Élőhely(ek) típusa(i): akáccal elegyes erdő (RDb), puhafás jellegtelen erdő (RB)

A növényzet természetessége: 3

A földvárat közvetlenül határoló árok mentén égeres található. Magát a belső részeket akác (*Robinia pseudoacacia*) és cser (*Quercus cerris*) dominálta erdőfolt borítja (20. ábra), benne galagonyával (*Crataegus monogyna*), fűzekkel (*Salix alba*, *S. fragilis*).

20. ábra: Erdő a sáncokon

Aljnövényzetében foltokban tömeges a hóvirág (*Galanthus nivalis*) és a dunavölgyi csillagvirág (*Scilla vindobonensis*). Érdekes adalék, hogy a terepbejárás során fémkeresővel felszerelkezett kincsvadászokkal volt szerencsém találkozni.

Somogyszentpál – Törökhagyás

Élőhely(ek) típusa(i): jellegtelen üde és fészáras gyepek (OB, OC), galagonyás-kökényes-borókás száraz cserjések (P2b)

A növényzet természetessége: 3

21-22. ábra: Sáncok a Nagybereken

Magas tájképi értékkel bír a környező mocsaras, nádas területekből kiemelkedő földvár (21-22. ábra). Én is találtam a vakondtúrákban cseréptöredékeket. A Nagybereken területén lévő, jelenleg az aszály miatt könnyebben megközelíthető, csatornákkal övezett területhez közel számos zoológiai érték, gazdag madárvilág található. Nem messze a földvártól rétisas (*Helicetus albicilla*) fészkek rejtőznek. Növényzetét jelenleg fele részben kezeletlen, de jó állapotú gyepek, fele részben áthatolhatatlan cserjések jelenti. Részletes szeretném a közeljövőben feltérképezni.

Somogyzsitfa- Szőcsény

Élőhely(ek) típusa(i): gyertyános-kocsánytalan tölgyes (K2)

A növényzet természetessége: 4

23-24. ábra: A friss erdőtelepítés és a kápolna a belső várban

A méreteiben és értékében is jelentős földvár közvetlen környezetében erdő, fafeldolgozó üzem, mangalica tenyészet és Faipari Szakközépiskola gyakorlóterei találhatóak. Ott jártamkor holló (*Corvus corax*) tartózkodott a kápolna mögötti erdős részen. A bejárás idején (2011. március eleje) hóvirág (*Galanthus nivalis*) több tízezres állománya, dunavölgyi csillagvirág (*Scilla vindoboensis*), erdei ciklámen (*Cyclamen purpurea*) és 1 tő májvirág (*Hepatica nobilis*) volt fellelhető a bükkös-cseres-tölgyes erdőben. A kápolna mögötti területen bükk telepítés (23-24. ábra), egy kisebb fiatalos állomány található. Későbbiekben ismételt bejárás szükséges.

Somogyzsitfa- Vári-domb

Élőhely(ek) típusa(i): jellegtelen gyepek (OB, OC)

A növényzet természetessége: 3

25. ábra: Facsoport jelzi a tájban

26. ábra: A belső vár halma

Tekintettel a vegetáció korai állapotára a földvár botanikájának megismerése végett ismételt terepbejárásra fog sor kerülni. Tájképi értéke magas (25. ábra), a környező területen rétgazdálkodás folyik. A földvár hatásterületén nagy számú, lakott róka (*Vulpes vulpes*) kotorék található főként a belső vár halmának (26. ábra) oldalában.

Szőkedencs- Várdomb

Élőhely(ek) típusa(i): nem őshonos fajokból álló spontán erdők (S6), őshonos fajú facsoportok (RA), jellegtelen gyepek (OB, OC)

A növényzet természetessége: 2

A földvár egy legelőnek a közepén található, állapotát jelenleg a túllegeltetés rontja (27. ábra). A közvetlenül a hatásterületén átvág egy vízfolyás (talán csatorna) árka. A rajta található facsoportban közösségi jelentőségű Natura 2000 fajt, skarlátbogarat (*Cucujus cinnabarinus*) talált Rozner György.

27. ábra: Túllegeltetett gyepek közepén a földvár

Szőlősgyörök- Kopaszberek

Élőhely(ek) típusa(i): akáccal elegyes erdő (RDb)

A növényzet természetessége: 2

Ottjártamkor éppen zajlott a terület megtisztítása a cserjéktől, környékén fakitermelésekkel. A földvárat teljes egészében erdő borítja (28. ábra), zömmel akáccal (*Robinia pseudoacacia*) és néhány fekete dióval (*Juglans nigra*). Tájképi értéke alacsony, nem válik el a környező erdőktől.

28. ábra: Fasorok a sáncokon

29. ábra: A gázpászta irtásterülete

Növényzet szempontjából nem találkoztam értékkel, de a közösségi jelentőségű Natura 2000 fajt, a skarlátbogarat (*Cucujus cinnabarinus*) itt is megtalálta Rozner György. Hatásterületén gázpásztá halad át (29. ábra).

5.2. A katonai Felmérések (I. – III.) elemzésének eredményei

A történeti térképeken az I. Katonai Felmérésen összesen két földvár van jelölve (13. táblázat). A felvett koordináták alapján beazonosított földvár helyeken a felszínborítás az 1800-as évek előtt döntően gyepterület, majd az erdőterületek következnek és négy esetben összefüggő mocsarat jelölnek.

13. táblázat
A földvárak a történeti térképeken

	I. Katonai Felmérés		II. Katonai Felmérés		III. Katonai Felmérés	
Földvár neve	Jelölés	Felszíne	Jelölés	Felszíne	Jelölés	Felszíne
Balatonboglár-Várhegy	sáncot nem jelöl	gyep	A sánc látszik	gyep	A sánc látszik	gyep
Balatonszemes-Bolondvár	sáncot nem jelöl	gyep	A sánc látszik	gyep	A sánc látszik	gyep
Csákány	A sánc látszik	gyep és templom	sáncot nem jelöl	gyep	sáncot nem jelöl	szántó és templom
Fonyód Fehér bézsény	A sánc látszik	gyep, erdő	A sánc látszik	gyep	a sánc látszik (megbontva)	szántó
Fonyód Törökvár	sáncot nem jelöl	erdő, gyep	A sánc látszik	gyep	A sánc látszik	sáncon belül gyep, körülötte szántó
Fonyód Várhegy	sáncot nem jelöl	erdő, gyep	A sánc látszik	gyep	A sánc látszik	gyep, szántó
Főnyed- Vári-sziget	sáncot nem jelöl	mocsár	sáncot nem jelöl	mocsár, gyep	A sánc látszik	gyep, legelő
Kéthely-Fancsika	sáncot nem jelöl	szántó, gyep, erdő	részben látszik	szántó	A sánc látszik	sáncon belül gyep, körülötte szántó
Lengyeltóti-Tatárvár	sáncot nem jelöl	szőlő	sáncot nem jelöl	szőlő, kert, házak	sáncot nem jelöl	szőlő, kert, házak
Marcali-Halom	sáncot nem jelöl	erdő, gyep	sáncot nem jelöl	gyep	sáncot nem jelöl	gyep
Ordacsehi-Kisvár	sáncot nem jelöl	gyep, legelő	sáncot nem jelöl	gyep	sáncot nem jelöl	gyep, legelő
Öreglak-Lakvár	sáncot nem jelöl	település, erdő	sáncot nem jelöl	település	A sánc látszik	gyep, gazdasági épület
Somogysimonyi-Várhely	sáncot nem jelöl	erdő	sáncot nem jelöl	gyep	sáncot nem jelöl	gyep
Somogyzentpál-Törökhagyás	sáncot nem jelöl	mocsár	sáncot nem jelöl	mocsár, gyep	A sánc látszik	mocsár, gyep
Somogyzsitfa-Szőcsény	sáncot nem jelöl	gyep, erdő, település	sáncot nem jelöl	templom, temető	A sánc látszik	templom
Somogyzsitfa-Váridomb	sáncot nem jelöl	mocsár	A sánc látszik	gyep, fasor	sáncot nem jelöl	gyep
Szőkedencs-Váridomb	sáncot nem jelöl	mocsár	sáncot nem jelöl	gyep	A sánc látszik	gyep
Szőlősgyőrök-Kopaszterek	sáncot nem jelöl	gyepek, erdő	sáncot nem jelöl	gyep	A sánc látszik	gyep, körülötte szántó

Mindösszesen Csákány, Fancsika, Tatárvár, Lakvár és Szőcsény esetében utal a térkép emberi környezetre település, templom, szőlő vagy szántó formájában.

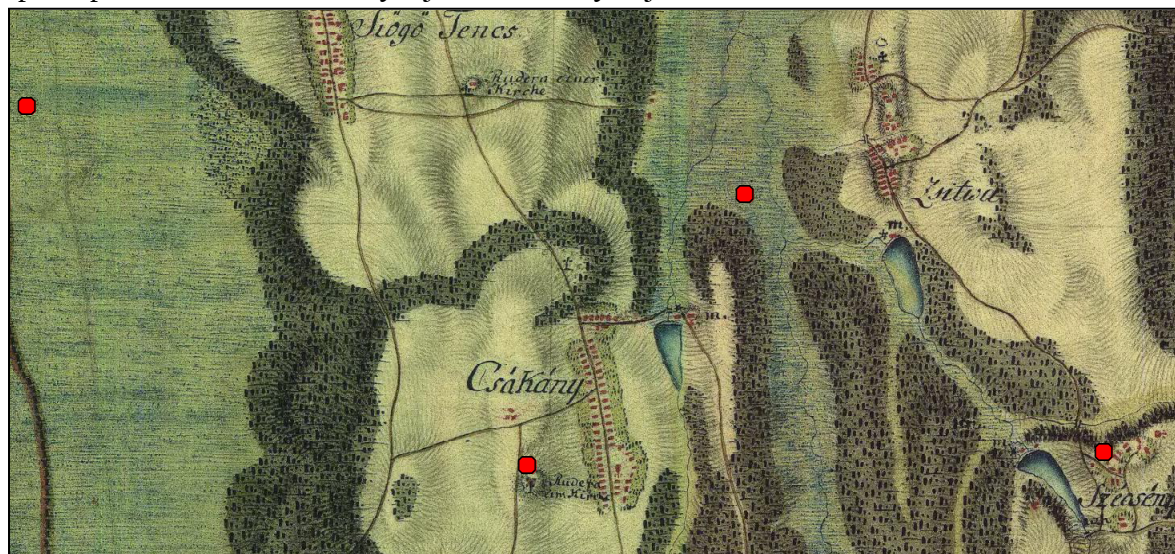
A II. Katonai Felmérés szelvényein javul a jelölése a földváraknak, de így is csupán kicsivel több mint 30%-át tüntetik fel a földváraknak. Az egyre erőteljesebb tájhasználatnak és a pontosabb és részletekbe menő tájhasználat és felszín térképi ábrázolásának köszönhetően két helyszínen jelölésben mocsarat, a gyepek dominanciája megmarad, több mint 60%-a földváraknak gyepterületként van ábrázolva.

A III. Katonai Felmérés térképén már a 67%-a jelölve van a földváraknak. A gyepek nagyrésze szántóterületté alakult. Mocsárként csupán a ma is a Nagybereken található mocsaras területekkel övezett Törökhagyás van jelölve sáncaival együtt.

Végig gyep borítással a Bolondvárat és a boglári Várhegyet ábrázolták. Az I. Katonai Felmérésen még erdőként, majd a későbbiekben gyepeként a fonyódi földvárak, a Halom, a Várhely és a Kopaszberek van jelölve. Eredendően mocsaras terület, majd a tájhasználat és a szárazodás intenzifikálódásának következményeként gyep, legelő vagy szántóterületként jelölt a Vári-sziget, a Törökhagyás, a Vári-domb és a Várdomb Szőkedencsen.

Csákány, Fáncsika, Tatárvár, Lakvár és Szőcsény esetében már az első történeti térképen is az ember az úr a tájban, a földváron rajta a településhez tartozó szántóval, szőlőterülettel, templommal és magával a településsel.

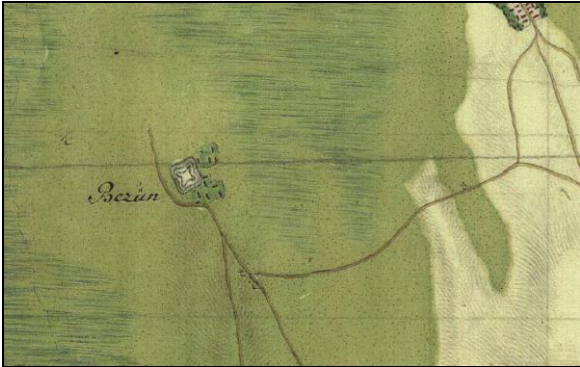
A történeti térképeken a földvárak ábrázolására, első példaként az I. Katonai Felmérés (30. ábra) egy szelvényrészletét mutatom be, melyen 4 földvárat lehetne látni, de egyedül a csákányi van jelölve. A piros pontok a földvárak helyét jelölik a hiányzó jelkulcsok mellett.

30. ábra: Térképkivágat I. Katonai felmérés

A fehérbézsényi földvár egyedüli módon mindhárom történeti térképen jelölve van, és jól nyomon követhető, hogyan vágja át végül a földvárat a Feketebézsény pusztá felé haladó út. A fehérbézsényi

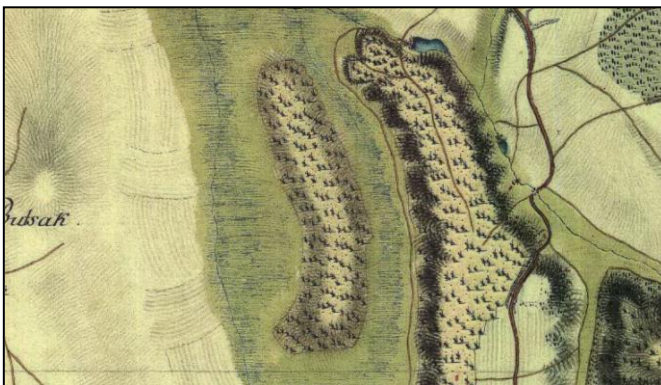
földvár a történeti térképeken legelőször az I. Katonai Felmérés szelvényén (31. ábra) is jól látszik sáncaival körülvette két foltban erdővel. A II. Katonai Felmérésen a domborzat sokkal pontosabban van ábrázolva (32. ábra) és már néhány házat jelöl mellette. A III. Katonai Felmérésen már pusztákkal övezett és átvágja a lengyeltóti felé menő út (33. ábra).

31. ábra: Bézsenyi földvár az I. Katonai Felmérésen **32. ábra:** Bézsenyi földvár a II. Katonai felmérésen

33. ábra: Fehérbézseny a III. Katonai Felmérésen

34. ábra: Térkép kivágat Tatárvár I. Katonai Felmérés

A Lengyeltóti Tatárvár (34. ábra), már az 1800-as évek előtt az I. Katonai Felmérésen is művelt területként, szőlőhegyként van jelölve.

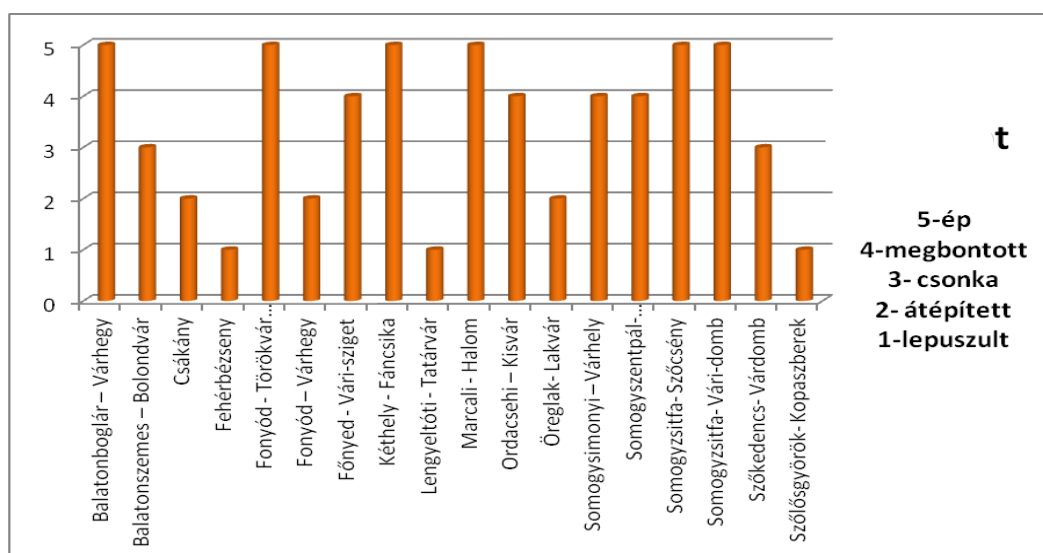
5.3. További felvett jellemzők és értékelésük

Terepi tapasztalatim alapján általánosan jellemző a tudatlanság és/vagy a közömbösség a földvárak természet-, kultúrtörténeti, valamint tájvédelmi jelentőségéről.

Az eredményeim, a vizsgált 16 helyszínen összesen 18 földvár adatai alapján a következőkről adnak számot:

Állapot

Átépitett és lepusztult jelenleg 3-3 földvár, csupán a csákányi a lehordott. A földvárak közül 4 volt megbontott. Csonka várak a balatonszemesi és a szőkedencsi földvárak. Mindösszesen 6 földvár (30 %) állapota mondható épnek, ami azt jelenti, hogy sáncai, árkai, a belső várat kitevő földmű jellegzetes, terepen jól felismerhető és nem érte a földművet jelentős károsodás. A kapott értékek (35. ábra) jól tükrözik az idegenforgalom, a földhasználat hatását, a sérülések mind e két tényezőnek tudhatóak be.

35. ábra: A földvárak állapotadatai

A földvárak hatásterületén lévő objektumok

A 14. táblázatban összesítettem a végiglátogatott helyszínek építményeit, azokat amelyek érintik a földvárat is közvetlenül (benne épült, rajta halad át), vagy közvetetten hatnak rá (például nagyon közel épült a sánchoz).

14. táblázat

Építmények a földvárak területén

A földvár hatásterületén található objektumok					
Földvár	ház	gazdasági épület	kultikus épület	torony, oszlop	gödör, árok
Balatonboglár – Várhegy				x	
Balatonszemes – Bolondvár	x				
Csákány			x		
Fehérbézsény					
Fonyód - Törökvár (Fácános)				x	
Fonyód – Várhegy	x			x	
Főnyed - Vári-sziget					
Kéthely - Fáncsika			x		
Lengyeltóti - Tatárvár	x	x		x	
Marcali - Halom		x			
Ordacsehi – Kisvár					
Öreglak- Lakvár		x			
Somogysimonyi – Várhely					
Somogyszentpál- Törökhagyás					
Somogyzsitfa- Szőcsény		x	x		
Somogyzsitfa- Vári-domb					
Szőkedencs- Várdomb					x
Szólósgyőrök- Kopaszberék					

A legjellegzetesebb műtárgyak a vizsgált helyszíneken a környező térszintből kiemelkedő, magaslati jellegből adódóan a kilátók, melyek az idegenforgalom ösztönözte beruházások a Balaton partjához közel eső helyeken. Legalább ilyen jelentőséggel bírnak a gazdasági épületek a területeken (karámok, pincék, hodályok). Több mint a fele a földváraknak terhelt valamilyen épülettel, egy esetben egy csatorna árokkal is, és csupán 38%-uk mentesül a ráépítettségtől.

Jellemző növényzet

A 15. táblázatban egybefoglalva láthatóak a kataszteri lapokon megadott földvárat borító növényzettípusok a terepi eredmények alapján.

15. táblázat
Jellemző növényzet

A földvárt borító növénytakaró							
T- túlnyomórészt, J- jelentős mértékben, K- kis hányadában borítja természetes/természetközeli növénytakaró							
Földvár	Ősgyep, bolygatalan gyep	Bolygatott gyep	Fa, cserje	Erdő	Szántó	Kert	Kultúr jellegű
Balatonboglár – Várhegy			J				K
Balatonszemes – Bolondvár							T
Csákány							T
Fehérbézsény				T			
Fonyód - Törökvár (Fácános)							T
Fonyód – Várhegy				T			
Főnyed - Vári-sziget	K	T					
Kéthely - Fáncsika							T
Lengyeltóti - Tatárvár		K	J	K	T	J	
Marcali - Halom		T		T			
Ordacsehi – Kisvár	K	T					
Öreglak- Lakvár			T				
Somogysimonyi – Várhely				T			
Somogyszentpál- Törökhagyás	K	T	T				
Somogyzitfa- Szócsény				T			K
Somogyzitfa- Vári-domb	T		J				
Szőkedencs- Várdomb		T	J				
Szőlősgyörök- Kopaszberék				T			

A Tatárvár nagy kiterjedéséből adódóan számos növényzettípus mozaikja. Kis hányada a helyeknek az, ahol megtalálható az ősi gyeptípus, mindösszesen 4 helyszínen, amelyek közül a somogyzitifai Vári-dombra jellemző leginkább ez a típusú növényzet. Harmadában a földváraknak jellemző a bolygatott gyepek megléte, ezzel szemben elterjedtebb az erdősültség és a facsoportok, cserjés szegélyek jelenléte. Szintén egyharmad arányban megjelenik a kultúr jelleg, főként parkosítást értve ez alatt.

Földhasználati típus

A legjellemzőbb (45%) közvetlenül a földvárak területére a földhasználat tekintetében, hogy nem folyik semmilyen gazdálkodás rajtuk (16. táblázat). Ez abból adódik, hogy sok hely nehezen megközelíthető, vagy szántó művelés folyik a környezetében és a sáncok leküzdhetetlen problémát jelentettek, ezzel megmentve a földművet az elszántástól.

16. táblázat
Földhasználati típusok a földvárakon

A földvár felszínét érintő földhasználati típusok							
M- meghatározó, B- befolyásoló, E- elhanyagolható							
Földvár	Nem gazdálkodnak rajta	Kaszáló	Legelő	Kert	Szántó	Erdő	Idegenforgalom
Balatonboglár – Várhegy	M						M
Balatonszemes – Bolondvár							M
Csákány	M						
Fehérbézsény						M	
Fonyód - Törökvár (Fácános)	M						M
Fonyód – Várhegy						M	
Főnyed - Vári-sziget	M						
Kéthely - Fáncsika	M						
Lengyeltóti - Tatárvár	E	E	E	B	M	B	
Marcali - Halom			M			M	
Ordacsehi – Kisvár		M	M				
Öreglak- Lakvár	M					E	
Somogysimonyi – Várhely			M			M	
Somogyzentpál- Törökhagyás	M						
Somogyzsitfa- Szőcsény						M	
Somogyzsitfa- Vári-domb	M						
Szőkedencs- Várdomb			M				
Szőlősgyörök- Kopaszberek					M		

A kert és szántó művelés csak a Tatárvár területén jelenik meg méreteiből adódóan. A kaszálás és legeltetés, az utóbbi javára, jellemzően egyharmadát érinti a vizsgált földváraknak. Az idegenforgalom elenyésző (16%), döntően az erdőgazdálkodás a meghatározó a területeken (38%), mely tájképi értéket is képvisel, a gyepekből, sík területekből kiemelkedő erdőfolt látványa által.

A földvárak közvetlen környezetében a földhasználat jellege dominánsan az egyéb kategóriába sorolt lakókörnyezet, valamint az erdőgazdálkodás, az idegenforgalom és művelési ágként szántóterületek között oszlik meg (17. táblázat).

17. táblázat
Földhasználati típusok a földvárakkal érintkező területeken

A földhasználat a közvetlen környezetben												
M- meghatározó, B- befolyásoló, E- elhanyagolható a hatás												
Földvár	Parlag	Kaszált rét	Legelő	Kert	Szántó	Erdő	Állattenyésztés	Idegenforgalom	Közlekedés, kereskedelem	Ipar	Iskola	Egyéb
Balatonboglár – Várhegy						M		M	B			
Balatonszemes – Bolondvár						B		M				
Csákány				B	B				E			M
Fehérbézsény				B	B							
Fonyód - Törökvár (Fácános)								M				M
Fonyód – Várhegy								M				
Főnyed - Vári-sziget												M
Kéthely - Fáncsika				M	B							M
Lengyeltóti - Tatárvár	B	B	B	M	M	B			E			
Marcali - Halom			M			E						
Ordacsehi – Kisvár		M	M		B							
Öreglak- Lakvár								M				M
Somogysimonyi – Várhely			M			B			E			
Somogyzentpál- Törökhagyás												M
Somogyzsitfa- Szócsény						M	E	B			M	
Somogyzsitfa- Várdomb		M										
Szőkedencs- Várdomb			M			M						
Szőlősgyörök- Kopaszberék					M				E	B		

Egy-egy esetben befolyásoló tényező a parlagterület, az állattenyésztés, a közelben működő iskola és az ipar. Jelentékeny szereppel bír mindezek felül a közlekedés és a legeltetés.

Tájelemek

A bejárt 16 helyszínen a leginkább jellemző elemek a tájban az erdőterületek, műtárgyak (gázpászta, adótorony) és a vízterek (mocsarak, csatornák).

18. táblázat
Jellemző tájelemek földvárakkal érintkező területeken

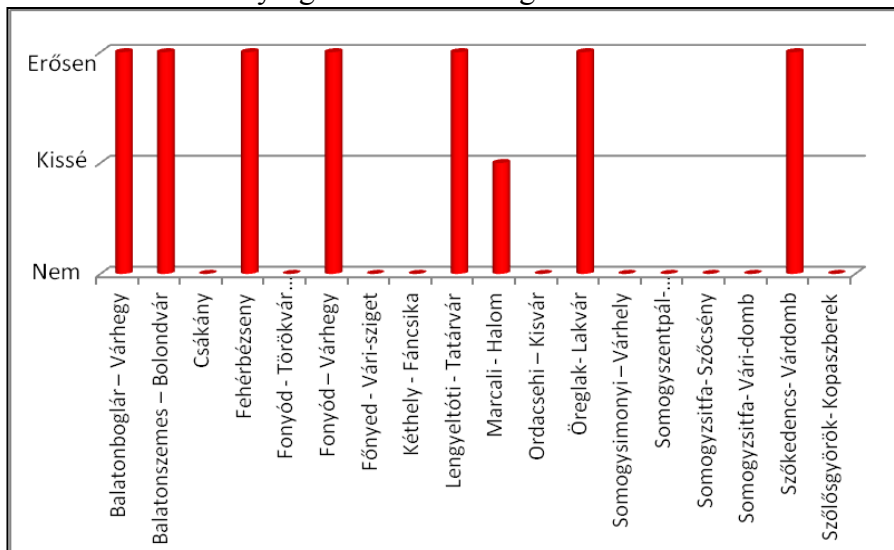
A földvár tágabb környezetének jellemzése									
környezetében T- túlnyomórészt, J- jelentős mértékben, K- kis hányadában									
Földvár	Erdő	TT	Vízterek	Belterül	Tanya, telek	Szántó	Rét, legelő	Ipar	Műtárgy
Balatonboglár – Várhegy	K			T					K
Balatonszemes – Bolondvár	K			T					J
Csákány				T		K			
Fehérbézsény					T		J		T
Fonyód - Törökvár (Fácános)				T					T
Fonyód – Várhegy	T			T					
Főnyed - Vári-sziget		T	T						J
Kéthely - Fáncsika				T	T				
Lengyeltóti - Tatárvár	K		J	T	T	T	J		K
Marcali - Halom	K	T	J	J			T		T
Ordacsehi – Kisvár	K		K			J	T		K
Öreglak- Lakvár				T					J
Somogysimonyi – Várhely	J		J				T		K
Somogyszentpál- Törökhagyás	K	T	T			J			K
Somogyzitfa- Szőcsény	J			T				K	
Somogyzitfa- Vári-domb				T			T		
Szőkedencs- Várdomb	J						T		K
Szőlősgyőrök- Kopaszberék	K		K			T		K	K

Döntően belterülethez közel esnek a földvárak és karakteres a rét-, vagy a legelőgazdálkodás a tájban. Három esetben természetvédelmi területtel szomszédosak (Boronka Tájvédelmi Körzet, Nagybereki Fehérvíz Természetvédelmi Terület, Kis-Balaton nemzeti parki terület).

Az erdőterületek gyakoriságuk (61 %) ellenére mérsékelt területtel jelentkeznek a tájban. Az ugyanilyen gyakorisággal bíró belterületek, a települési környezet ellenben igen hangsúlyosak a tájban. Csatornák, nádasok, mocsárrétek 7 földvár környékén is jelentős szereppel rendelkeznek. A műtárgyak megléte (18. táblázat) bár a leggyakoribb a földvárakat övező területeken, mégis kicsivel több, mint a fele esetben kis hangsúllyal bírnak.

Emberi tevékenység

A földvárak 56 %-át nem veszélyezteteti emberi tevékenység (36. ábra), 38 %-uknál erős az emberi hatás, ami a földvár lepusztulását okozza és mindössze egy földvárnál számítottam kevésbé markánsnak az emberi tevékenységekből eredő állagromlást.

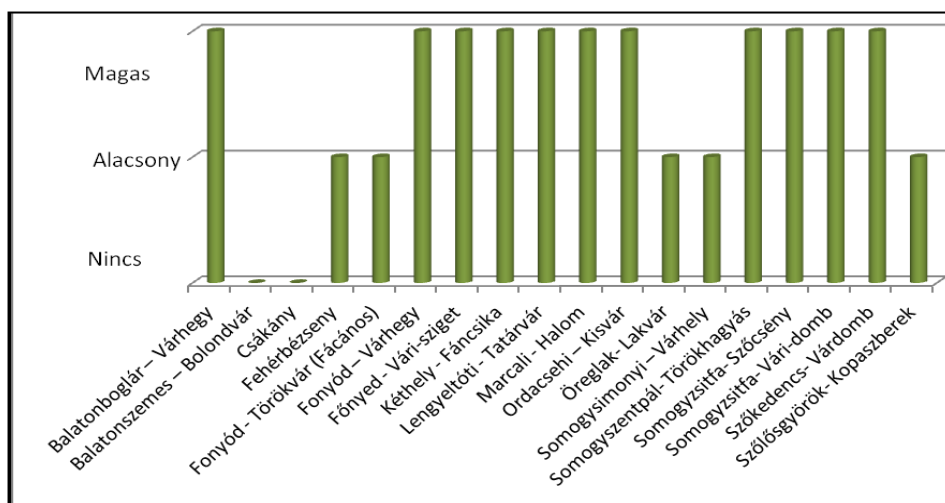

36. ábra: Az emberi tevékenység, mint veszélyeztető tényező

A földvárak több mint 20%-nál van valamilyen nyoma a kincskeresésnek, ásott mélyedések, megbontások révén. A terepen volt alkalmam találkozni is a fémkeresővel felszerelt illegális hobbirégészekkel, akiknek tulajdonítható a földművek bolygatása.

Tájképi érték

Tájelemként több mint 60%-uk erőteljes (37. ábra), magas tájképi értékkel bíró, 28 %-uk szintén jellegzetes eleme a tájnak s mindösszesen 2 földvár veszítette már el ezt a tulajdonságát.

37. ábra: A földvárak tájképi értéke

A 19. táblázatban összefoglaltam a földvárakon vagy azokhoz szorosan köthető területeken fellelhető védett növényfajok és értékes társulások meglétét/hiányát.

19. táblázat
Értékes és védett botanikai értékek

Található-e a földvár területén értékes társulás és/vagy védett növényfaj	
N- nem, I-igen	
Földvár	
Balatonboglár – Várhegy	N
Balatonszemes – Bolondvár	N
Csákány	I
Fehérbézsény	N
Fonyód - Törökvár (Fácános)	N
Fonyód – Várhegy	?
Főnyed - Vári-sziget	?
Kéthely - Fáncsika	N
Lengyeltóti - Tatárvár	?
Marcali - Halom	I
Ordacsehi – Kisvár	?
Öreglak- Lakvár	N
Somogysimonyi – Várhely	I
Somogyzentpál- Törökhagyás	?
Somogyzsitfa- Szőcsény	I
Somogyzsitfa- Vári-domb	?
Szőkedencs- Várdomb	N
Szőlősgyörök- Kopaszberek	N

Védett növényfajt 4 helyen, a földvárak 22%-án sikerült találnom, de tekintettel a korai vegetációs periódusra további 6 helyen számítok védett fajok előkerülésére a későbbi terepbejárások során. Véleményem és a terepen kirajzolódott kép szerint 44%-án a területeknek nem számíthatok a további kutatásom során sem védett növényfajok előkerülésére és ezen földvárak vegetációja döntően degradált vagy kultúrjellegű.

Történeti térképek vizsgálata

A georeferált térképszelvények vizsgálata mellett megpróbáltam a rendelkezésre álló jelkulcsok és térképmagyarázatok segítségével magyarázatot keresni a nagyarányú jelöletlenségre a földvárak között. Arra jutottam, hogy az I. Katonai Felmérés során olyan nagyarányú volt a lakatlan és járhatatlan területek aránya, hogy véleményem szerint a térképezőknek nem állt módjukban alaposan felmérni minden tereptárgyat. Feltételezem, az itt élők helyismeretét -akik biztosan tudtak ezekről a furcsa „dombocskákról”-, nem használták fel. Némileg javult a következő térképezés idejére a helyzet, de még a III. Katonai Felmérésen is számos földvár nincs feltüntetve, melyet a fentebb leírt okokra vezetem vissza.

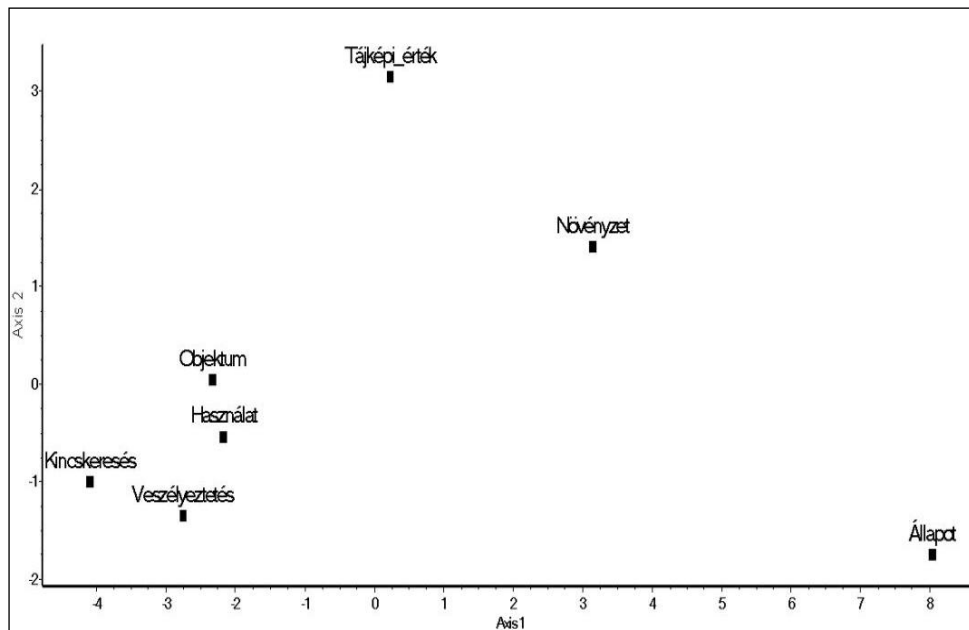
Statisztikai értékelés

Az elemzéshez binarizált adatok a következők voltak (20. táblázat):

20. táblázat:
A gyűjtött adatok statisztikához felhasznált eredményei

	Állapot	Objek- tum	Növény- zet	Haszná- -lat	Veszélyez- tetés	Kincskere- sés	Tájképi érték
Balatonboglár – Várhegy	1	1	2	1	1	0	2
Balatonszemes – Bolondvár	3	1	3	1	1	0	0
Csákány	4	1	3	0	0	1	0
Fehérbézsény	5	0	2	1	1	0	1
Fonyód - Törökvár (Fácános)	1	1	3	1	0	0	1
Fonyód – Várhegy	4	1	2	1	1	0	2
Főnyed - Vári-sziget	2	1	1	0	0	0	2
Kéthely - Fánicsika	1	1	3	0	0	0	2
Lengyeltóti - Tatárvár	5	1	3	1	1	0	2
Marcali - Halom	1	1	1	1	1	1	2
Ordacsehi – Kisvár	2	0	1	1	0	0	2
Öreglak- Lakvár	4	1	2	0	1	0	1
Somogysimonyi – Várhely	2	0	2	1	0	1	1
Somogyszentpál- Törökhagyás	2	0	1	0	0	0	2
Somogyzsitfa- Szócsény	1	1	2	1	0	1	2
Somogyzsitfa- Vári- domb	1	0	1	0	0	0	2
Szőkedencs- Várdomb	3	1	1	1	1	0	2
Szőlősgyőrök- Kopaszberék	5	0	2	1	0	0	1

A 38. ábrán a földvárakat jellemző változók eloszlását látjuk az ordinációs síkban. Mivel az első főkoordináta az összvariancia jelentős részét (73%) hordozza elmondható, hogy negatív összefüggés mutatkozik a földvár állapota és az összes emberi hatást jelző tényező (használat módja, a veszélyeztetettség, a területen található objektumok és a kincskeresés jelei). A tájképi érték és a növényzet ezen tengellyel nem mutat összefüggést, de a második főkoordináta mentén (13%-al részesedik az összvarianciából) és egymással gyenge kapcsolat mutatható ki.

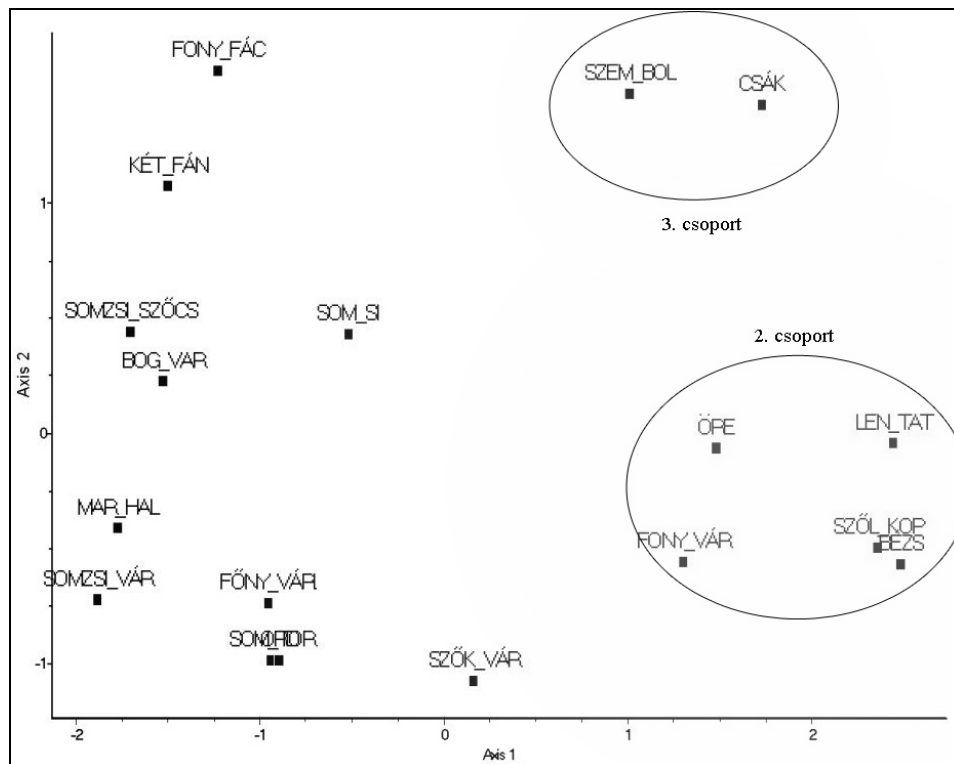

38. ábra: A vizsgált paraméterek közti összefüggések

Ha a földvárakat, mint a főkoordináta elemzés objektumait vesszük (39. ábra) három csoportosulást fedezhetünk fel.

Az 1. csoport az első tengely mentén az origótól negatív irányban helyet foglaló földvárak: a szőkedencsi Várdomb, a Főnyed Vári-sziget, a somogyzsitfai Vári-domb, a Marcali Halom, a Törökhagyás és az Ordacsehi Kisvár, mely csoport jellemzője a természetes és természetközeli növénytakaró, felszínét pedig egyáltalán nem terhelik építmények, valamint a fonyódi Törökvár (Fácános), Fáncsika, Szőcsény, a boglári Várhegy és Somogysimonyi Várhely, melyeken erősen jellemző a kultúrhatás, de felszíne vagy teljesen vagy csak elenyészően hordoz építményeket.

A 2. csoport a fonyódi Várhegy, Öreglak, Tatárvár, Kopaszberek, Fehérbézsény az emberi tevékenység által körülményeiben és természetességében leromlott csoportosulás.

39. ábra: A földvárak hasonlósága paramétereik alapján

A 3. csoport a Bolondvár és Csákány, mely földvárak régóta teljes egészében beépítettek, előbbi egy villát, utóbbi egy templomot hordoz magán.

6. Összefoglalás

A magyarországi természetvédelmi jog szabályozása alapján (1996. LIII. tv.) a földvárak kiemelt prioritással kezelendő, ex lege védett földvárak nyilvántartási adatbázisa 2002-re készült el, de a teljes, országos, minden adatot tartalmazó földvár kataszter még összeállítás alatt áll. A főként természetvédelmi szempontú, de régészeti információkat is tartalmazó adatbázis gondozása, aktualizálása és pontosítása folyamatosan zajlik.

Az általam vizsgált Somogy megyei területeken sem történt még meg a teljes adatfelvételezés, a természetvédelmi szempontú értékelő részek (botanikai, faunisztikai, földhasználati vizsgálatok) hiányosak, döntően teljesen kitöltetlenek.

Munkám során összesen 16 helyszínen 18 földvár természetvédelmi szempontú vizsgálatát végeztem el, irodalmi adatok, térképi források és terepi felvételezések alapján. A terepvizsgálatok szempontjai: tájképi érték, állapot, a földvárat borító növényzet, a növénytakaró természetessége, védett növényfajok jelenléte, emberi tevékenység veszélyeztető-e, tágabb környezetének jellege, földhasználati típusok a földváron és környezetében, műtárgyak a hatásterületen, érte-e kincskeresés vagy fosztogatás.

A bejárt földvárak változatos történettel, épséggel és kutatottsággal bírnak. Mindösszesen 6 földvár (30 %) állapota ép, a többi az idegenforgalom vagy a földhasználat miatt sérült. A legjellegzetesebb műtárgyak a vizsgált helyszíneken a kilátók és a gazdasági épületek, melyek a földvárak, több mint a felénél megtalálhatók, s csupán 38%-uk mentes a ráépítettségtől. A földvárakat csak ritkán borítja természetes vagy természetközeli gyepek, jellemzőbbek a bolygatott gyepek és az erdősültség. A várak 45%-án nem folyik semmilyen gazdálkodás, ahol igen, ott részben a kaszálás és a legeltetés (ez utóbbi 6 földváron) jellemző. Nagyobb arányú az erdőgazdálkodás a területeken (38%), s ennek tájképi hatása is jelentős. A földvárak 56 %-át nem veszélyeztető emberi tevékenység, 38 %-uknál erős az emberi hatás.

Tájelemként több mint 60%-uk bír magas tájképi értékkel, s mindössze 2 földvár veszítette már el ezt a tulajdonságát. Védett növényfajokat vagy természetvédelmi szempontból értékes élőhelyeket a földváraknak, több mint a felén találtunk vagy számítottunk előkerülésükre. A terepen kirajzolódott kép szerint a várak 44%-a erősen degradált vagy kultúrjellegű.

A történeti térképeken az I. Katonai felmérésen mindösszesen két földvár van jelölve. A koordinátáim alapján beazonosított földvár helyeken a felszínborítás az 1800-as évek előtt döntően gyepek, majd erdőterületek találhatók, és négy esetben összefüggő mocsarat jelölnek. Mindösszesen

Csákány, Fáncsika, Tatárvár, Lakvár és Szöcsény esetében utal a térkép emberi környezetre település, templom, szőlő vagy szántó formájában.

A II. Katonai Felmérés szelvényein javul a jelölése a földváraknak, de így is csupán kicsivel több mint 30%-át tüntetik fel a földváraknak. Az egyre erőteljesebb tájhasználat mellett is gyepek dominanciája megmarad, több mint 60%-a földváraknak gyepterületként van ábrázolva.

A III. Katonai Felmérés térképén már a 67%-a jelölve van a földváraknak. A gyepek nagyrésze szántóterületté alakult. Mocsárként csupán a ma is a Nagybereken található mocsaras területekkel övezett Törökhagyás van jelölve sáncaival együtt.

Végig gyeppel borítással a Bolondvár és a boglári Várhegy van ábrázolva. Az I. Katonai Felmérésen még erdőként, majd a későbbiekben gyeppel a fonyódi földvárak, a Halom, a Várhely és a Kopaszberkek van jelölve. Eredendően mocsaras terület, majd a tájhasználat és a szárazodás intenzifikálódásának következményeként gyeppel, legelő vagy szántóterületként jelölt a Vári-sziget, a Törökhagyás, a Vári-domb és a Várdomb Szőkedencsen.

Csákány, Fáncsika, Tatárvár, Lakvár és Szöcsény esetében már az első történeti térképen is az ember az úr a tájban, a földváron rajta a településhez tartozó szántóval, szőlőterülettel, templommal és magával a településsel.

A statisztikai elemzés során három csoportra bonthatóak a felvett adatok alapján a földvárak: 1. mely csoport jellemzője a természetes és természetközeli növénytakaró, felszínét pedig egyáltalán nem terhelik építmények, valamint néhány földváron erősen jellemző a kultúrhatás, de felszínük vagy teljesen vagy csak elenyészően hordoz építményeket, 2. az emberi tevékenység által körülményeiben és természetességében leromlott csoportosulás, 3. csoport emberi tevékenység által igen terhelt, beépített.

Tapasztalataim alapján a lakosság körében általánosan jellemző a tudatlanság és/vagy a közömbösség a földvárak természet-, kultúrtörténeti, valamint tájvédelmi jelentőségéről. Ha ezen sikerülne változtatni, az nemcsak a helyiek identitástudatát növelné, hanem a földvárak megőrzését is könnyebbé tenné.

7.Köszönetnyilvánítás

E helyen szeretnék köszönetet mondani elsőként konzulensemnek Dr. Bódis Judit egyetemi adjunktusnak, aki hozzáállásával, türelmével és számomra nagyra értékelt szemléletével segítette munkám, és dolgozatom elkészültét iránymutatásaival végig támogatta.

Köszönöm a Balatoni Múzeum munkatársának, Bujtor Katalinnak a kutatható könyvtárban végzett munkám segítségét!

A Balaton-felvidéki és a Duna-Dráva Nemzeti Park Igazgatóságának a földvárkataszter adatlapjainak rendelkezésemre bocsátását.

Köszönöm családomnak, férjemnek és kislányomnak, valamint barátaimnak, hogy a természet szeretetében, megismerésében és védelmében, utamon a kezdetektől fogva kísérnek és támogatnak.

8. Irodalomjegyzék

- Bölöni J., Molnár Zs., Kun A. (szerk., 2011): Magyarország élőhelyei. MTA ÖBKI Vácrátót. pp. 442
- Csánki D. (szerk., 1914): Magyarország vármegyéi és városai. Somogy vármegye. Budapest p. 107.
- Csathó A. I. (2012): A mezsgyekérdés aktualitása. Kitaibelia XVII. évf. 1. szám Tuba Zoltán-
emlékszáma p. 15.
- Czajlik Z. - Bödőcs A. (2008) Légitérészeti kutatások Magyarországon in: Aerial Archeological
Researches in Hungary. Project Report. OTKA.
- Dely K. (szerk., 1976): Vártúrák kalauza. Dunántúli várak és vártúra-útvonalak. Sport Kiadó
Budapest. pp. 170-171.
- Dornyai B. (1937): A Somogy megyei Szőcsény és Csákány várairól. In: Vasi Szemle IV. pp. 203-
215.
- Kiss I. (1975): A Pusztai természetvédelmi területei, a tatársánci ősgyep. Békés Megyei Múzeumok
Igazgatósága 4. sz. pp. 35-41.
- Fitz J. (1962): A fonyódi vár feltárása. Alba Regia 2-3. 1961-1962.
- Király G. (szerk., 2009): Új magyar fűvészkiönyv. Magyarország hajtásos növényei. Aggteleki
Nemzeti Park Igazgatóság Jósvalő. p. 616.
- Kiss G. (1984): Várak, várkastélyok, várhelyek Magyarországon. Budapest pp. 374-375.
- Koppány T. (1999): A középkori Magyarország kastélyai. Akadémia Kiadó Budapest pp. 301.
- Kuzsinszky B. (1920): A Balaton környékének archeológiája. Budapest Magyar K. (1985): Fonyód
története az őskortól a középkorig. In: Fonyód története pp. 25-104., 74.
- Magyar K. -Nováki Gy. (2005): Somogy megye várai a középkortól a kuruc korig. Kaposvár pp.
294
- Marosi, S., - Somogyi S. (szerk.) (1990): Magyarország kistájainak katasztere II. – MTA
Földrajztudományi Kutató Intézet, Budapest
- Németh P. (1977): A korai magyar megyeszékhelyek régészeti kutatásának vitás kérdései.
Archeológiai Értesítő 104/1977 VI. HB 1.317
- Nováki Gy. (1958): Földváraink védelme. Műemlékvédelem 2.1958/2 IV. 71.8

- Nováki Gy. (1963): A magyarországi földvárkutatás története. Régészeti Füzetek Ser. II. 12.
- Nováki Gy. (1996): Két Somogy megyei középkori vár új felmérése. Műemlékvédelmi Szemle. 1996. 1. 47-51 HA 3442
- Pauler Gy. (1900): A magyar nemzet története Szent Istvánig. Budapest Szilágyi S. (szerk. 1895): A magyar nemzet története. pp. 271-272 Budapest.
- Podani J. (1997): Bevezetés a többváltozós biológiai adatfeltárás rejtelseibe. Scientia, Budapest pp. 1-407.
- Podani J. (2001): SYN-TAX 2000 Computer program for data analysis in ecology and systematics.
- Szántó I. (1972): A végvári rendszer kiépítése a Balaton környékén 1541-1566. A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 11. pp. 313-326.
- Trunk K. (1975) jelentés. Somogy megyei múzeumok adattára III/29/12.
- Veress D. Cs. (1996): Várak a Balaton körül. Budapest p. 125-126.
- Visy Zs. (szerk., 2003): Magyar régészet az ezredfordulón. Nemzeti Kulturális és Örökségvédelmi Minisztérium Teleki László Alapítvány. Budapest pp. 486
- Wolf M. (1999): A földvárkutatás jelenlegi helyzete. Herman Ottó Múzeum Évkönyve XXXVII. Miskolc.
- Zákonyi F. (1984): A kéthelyi végvár. IN: Élet és Tudomány pp. 1650-1652.
- Zólyomi B. (1969): Földvárak, sáncok, határmezsgyék és a természetvédelem. Természet világa 100: 550-553.
- Magyarország Katonai Felméréseinek Georeferált Digitális Állományai (2004, 2005, 2007, 2008) Arcanum Kiadó
- <http://jupiter.elte.hu> Szabó T. : A történelmi Magyarország várai Utolsó frissítés: 2011. 12. 26.